

ELŐSZÓ

Az „Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában” című, két kötetre tervezett iratkiadványnak az adja meg a létjogosultságát, hogy – bár a nemzetiség kérdés ebben a korszakban egyike a legfontosabb kérdéseknek – erre a korszakra vonatkozó használható iratkiadvány nem található történeti irodalmunkban. Ha akadtak is publikációk, amelyek közöltek valamelyes forrásanyagot, azok nagyrészt az uralkodó osztályok nemzetiségi politikájának elnyomó voltát próbálták leplezni vagy tagadni, részint pedig a nemzetiségi burzsoáziák egyoldalú osztályálláspontját tükrözték. Szükséges volt tehát a nemzeti kérdéstről szóló lenini-sztálini munkákból kiindulva, olyan dokumentációs anyagot nyújtani a tudományos kutatóknak, a történelemtanároknak és a történelem kérdései iránt érdeklődő dolgozóknak, melyből a történeti tényeknek megfelelően, világossá válik, hogy milyen formákat öltött a magyar uralkodóosztályok és a nemzetiségek harca a kiegyezéstől a monarchia összeomlásáig terjedő időszakban. Ennek a munkának kettős célja van. Egyrészt bemutatja és leleplezi a magyar uralkodóosztályok elnyomó nemzetiségi politikáját, másrészt arra törekszik, hogy a magyar nép és a tárgyalt korszakban nemzeti elnyomatásban élt, ma felszabadult népek közös érdekeit, testvéri összefogását és barátságát szolgálja a haladó hagyományok és összefogási kísérletek felelevenítésével.

A dualizmus korabeli magyar uralkodóosztályok arra törekedtek, hogy a soknemzetiségű Magyarországot nemzetállamnak tüntessék fel és mindent megtettek, hogy ezt meg is valósítsák. Ezt a célkitűzést szolgálta a nemzetiségeket elnyomó intézkedések, törvények és rendeletek hosszú sora, melyek a politikai, a gazdasági és a kulturális térre egyaránt kiterjedtek. A magyarosítást célozta az egységes, egyedüli magyar politikai nemzetről szóló „elmélet”, (mely egyszerűen tagadóba vette a Magyarországon élő nem-magyar népek nemzeti egyéniségét), ezt célozták a Trefort- és Apponyi-féle hírhedt iskolaiügyi törvények, a kulturális mozgalomnak álcázott társadalmi egyesületek (Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület, Erdélyrészi Magyar Közművelődési Egyesület stb.) és az egész államigazgatási gépezet. A valóságban Magyarország soknemzetiségű állam volt, melyen belül a magyar uralkodóosztályok és nemzetiségek közt éles harc folyik.

Azt a megállíthatatlan fejlődési folyamatot, amely a nemzeti államok kialakulása felé vezetett, a magyar uralkodóosztályok választói cenzussal és választási önkénnyel, az egyesülési és gyülekezési jog, a nemzetiségi iskolák és közművelődési intézmények korlátozásával, a „nemzetiségi izgatás” címén indított politikai és sajtópörökkel, a nemzetiségeknek a törvényhozásból és a közigazgatásból való lehető teljes kirekesztésével és egyéb önkényes eszközökkel akadályozták. A nemzetiségi elnyomás mindenekelőtt a dolgozó nép széles rétegeire nehezedett. A nemzetiségi tömegek nagy többségükben paraszti tömegek voltak, amelyek felvették a harcot, de önmagukban nem voltak képesek azt sikerre vinni. A proletariátus részéről már ebben az időszakban is elhangzott a nemzetiségi kérdés haladó megoldásának követelése. A munkásosztály azonban ekkor még aránylag fejletlen volt s az alig megalakult

szociáldemokrata párt (1890) a tárgyalat korban úgyszólván meg sem kísérelte a nemzetiségi tömegekkel való kapcsolat felvételét. Ami a nemzetiségi burzsoáziákat illeti, ezek általában nem mertek saját tömegeikre támaszkodni – ez egyébként politikai passzivitásuknak egyik forrása – de ugyanakkor a nemzetiségi elnyomás ellen vívott harcukban még volt bizonyos haladó szerepük,

A magyar uralkodóosztályokat természetesen nem lehet azonosítani a magyar néppel. Helyesen mulatott rá erre karánsebesi román választóihoz intézett képviselői búcsúlevelében (1892) Mocsáry Lajos, a kor haladó magyar nemzetiségpolitikusa, egyike azon keveseknek, akik nem értettek egyet a magyar uralkodóosztályok elnyomó politikájával: „Magyar részről a vezetőkön múlik igenis és nem a nép zömén, hogy oly kedvezőtlen színben tűnnek elő ezidő-szerint nemzetiségi viszonyaink . . . A nemzetnek zöme s annál inkább, minél tősgyökeresebb magyar, mint ezt ezeréves viselkedésével tanúsította, nem fogékony a fajgyűlöletre, de igenis fogékony az igazságosságra s minden alkalommal melegen viszonozza az igazságos bánás-módnak s a testvéri érzelemnek hangoztatását. . . Lehet a népet ideig-óráig félrevezetni de nem lehet állandóan fenntartani és érvényesíteni oly politikát, mely a népnek természetes hajlamaiban és érzelmeiben nem vert gyökeret.” A magyar uralkodóosztályok azonban ellentétes álláspontot képviseltek, sovinizmust hirdettek. A magyar uralkodóosztályok, amelyek elnyomták a magyar népet, különösen súlyos; kétszeres elnyomás alatt tartották a magyarországi nem-magyar népeket, a nemzetiségi tömegeket.

A nemzetiségi kérdés a kapitalizmus viszonyai közt nem oldható meg. A nemzetiségi ellentétek azonban a kapitalista viszonyok közt is enyhíthetők. A nemzetiségi kérdés megoldásához a nemzeti egyenjogúságon át vezet az út. „A nemzeti egyenjogúság minden formájában (nyelv használata, iskolák stb.) a nemzeti kérdés megoldásának szükséges pontja. Következésképpen szükség van az ország teljes demokratizálásának alapján kibocsátott törvényre, amely megtilt kivétel nélkül minden fajta nemzeti előjogot és megtiltja a nemzeti kisebbségek jogainak bárminő korlátozását vagy megnyirbálását.” (Sztálin: Marxizmus és nemzeti kérdés. Művei II. Bp. 1949 393. l.) Az 1868. évi nemzetiségi (XLIV.) törvény-cikk azonban távolról sem volt „az ország teljes demokratizálásának alapján kibocsátott törvény”, mert a kizárólagos magyar „politikai nemzet” feltételezéséből indult ki és egyébként sem hajtották végre. A nemzetiségi törvény sorsa, meghozása, majd teljes mellőzése Magyarországon nem a nemzetiségi ellentétek enyhítésére, ellenkezőleg: éppen további kiéleződésére vezetett a XIX. század második felében.

*
* *

A nemzetiségi kérdés egykorú okmányainak jelen válogatott gyűjteménye nem hivatkozhatik teljességre. Ennek az okmánygyűjteménynek feladata előkészítő, egybegyűjtő és a lehetőség szerint rendező munka volt: ezzel kíván a soron következő, a nemzeti kérdéstről szóló lenini-sztálini elvek alapján álló történeti feldolgozás segítségére lenni. Ezért nem tekinthetem feladatombnak, hogy bevezetésként akár vázlatos történetét nyújtsam az eseményeknek, sem pedig azt, hogy a részletes feldolgozás előtt az időrendben közölt iratanyagot periodizáljam, korszakokra osszam. Így is kétségtelen azonban, hogy a nemzeti-ségi törvény létrejöttének időszaka (1867–68), a nemzetiségi törvénytől az 1879. évi iskola-törvényig tartó szakasz (1869–79) végül ettől a törvénytől az 1892. évi román Memo-randumig terjedő időszak (1879–92) fontos szakaszait jelentik a magyarországi nemzeti-ségi kérdés történetének a dualizmus korában. Az a látszólagos szerkezeti aránytalanság, mely az iratok időrendjében az 1869–79, illetőleg a későbbi évek között mutatkozik, a nemzeti-ségi mozgalmak sajátos fejlődéséből következik. A parlamenti küzdelem sikertelensége nyo-

mán ugyanis a nemzetiségi burzsoáziák fokról-fokra a politikai passzivitás álláspontjára helyezkedtek, hogy majd csak a XX. század elején kísérletezzenek újra az aktív parlamenti harccal. A közölt iratanyag elsősorban a politikai harcot illusztrálja, de a nemzetiségek gazdasági, kulturális fejlődésére és munkásmozgalmaira vonatkozó iratokat és adatokat is igyekeztem a lehetőséghez képest közölni. A nemzetiségi munkásmozgalmakra vonatkozó iratok zömét a fejlődésnek megfelelően, elsősorban a második kötetben lesz módomban bemutatni. Szükségesnek tartottam az országgyűlésről kiszorított és politikai passzivitásba vonult nemzetiségek mozgalmait a rendelkezésükre álló intézmények: nemzetiségi pártok, nemzeti-egyházi kongresszusok, szász egyetem, kulturális egyesületek keretei közt is nyomon követni.

Az okmánygyűjtemény anyagát levéltári, kéziratári, országgyűlési, sajtó- és röpiratanyagból merítettem, különös tekintettel az egykorú nemzetiségi sajtóra, az országgyűlési (képviselő- és főrendiházi) naplókra és irományokra, valamint a nemzetiségi mozgalmak korabeli miniszteriális aktáira. A gyűjteményben előforduló – döntő többségükben kiadatlan – akták mind az Országos Levéltár anyagából valók, közlésüknél azért csupán az aktajelzetet tüntettem fel. Az a törekvés vezetett, hogy a közölt anyag minél szélesebb rétegek számára váljék hozzáférhetővé. Ezért a nemzetiségi nyelvű okmányokat magyar fordításban közlöm, a cirillbetűs délszláv címeket fonetikusán átírtam, a szövegben előforduló idegen kifejezéseket jegyzetekben megmagyaráztam, a jelentősebb személyek rövid életrajzi adatait is közöltem és általában igyekeztem az anyag megértését bő jegyzeteléssel elősegíteni. Újraközlés esetén (összesen hat esetben fordul elő a gyűjteményben) az eredeti közlő nevét, a közlemény eredeti címét és leelőhelyét jegyzetben tüntettem fel. Az aktákban a neveket az irat helyesírása, a jegyzetekben a megfelelő mai helyesírás szerint közlöm. A névmutatóban a nemzetiségi szereplők eredeti keresztnévét is jelzem. A helységneveket a tárgymutatóban a mai, az aktákban szereplő és esetleg egyéb nemzetiségi elnevezésükkel együtt tüntettem fel. Az „Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában” első kötete 200 iratszám alatt összesen 393 iratot tartalmaz.

A gyűjtemény nemzetiségi szövegeit Gáldi László, Báránné Binder Margit, Jékely Zoltán, Thim József, Hadrovics László, Sziklay László, Szalatnai Rezső, Tankovics József és e sorok írója, továbbá Hantosné Hajdu Helga és Katus László fordították, illetve ellenőrizték. Fáradozásukat, valamint azt a segítséget, amelyet az Országos Levéltár, az Országos Széchényi Könyvtár és az Országgyűlés Könyvtára nyújtott, ezúton köszönöm meg.

De mindenekelőtt hálás köszönetemet fejezem ki a Magyar Tudományos Akadémiának és a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének azért a messze-menő támogatásért, amely az „Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában” első kötetének megjelenését lehetővé tette.

Kemény G. Gábor

RÖVIDÍTÉSEK

Astra	Asociațiunea transilvană (pentru literatura română și cultura popo- rului român)	Nár. Hlásnik Nár. Nov. Ném. Nemz. egyh. kongr.	Národní Hlásnik Národní Noviny német, németül nemzeti egyházi kon- gresszus
AWCh	Arbeiter-Wochen-Chronik		országgyűlési képviselő
B. M.	Belügyminisztérium	O.gy. képv.	Országos Levéltár
B. M. eln.	Belügyminisztérium elnöki	OL. Össz. sz. a.	összesített szám alatt, levéltári
Cs.	cseh, csehül		politikus, politikai
Egyh. kongr.	egyházi kongresszus	pol.	Rendeleték Tára
Egyházközs. biz.	egyházközségi bizottság, bizottsági	Rend. Tára Rom. Revue	Romänische Revue Kuria Semmitőszék
Eln. sz.	elnöki szám	Semmitőszék	Siebenbürgisch Deutsches Wochenblatt, Tageblatt
Erd.	erdélyi	Sieb. D. Wbl., Tgbl.	Slovenské Noviny
Fed.	Federațiunea	Sl., Nov.	Slovenské Pohl'ady
Ford. megj.	fordító megjegyzése	Sl. Pohl'.	Slovenská Akadémia Vied a Umení
Főrend. Ir.	Főrendiházi Irományok	Slov. Ak.	szám, számú
Főrend. Napló	Főrendiházi Napló		szlovák, szlovákul
Függ.	független, függetlenségi		Typographia
G. n. e.	Görög nem egyesült	sz.	tárgyában
G. Tr.	Gazeta Transilvaniei	Szl.	törvénycikk
Herm. Ztg.	Hermannstädter Zeitung	T.	Telegraful Roman
Ig. Min.	Igazságügyminisztérium	Tbn.	törvényjavaslat
K. B. sz.	kormánybiztosi szám	Tc.	török, törökül
Képv.	képviselő	Tel. Roman	vallás- és közoktatásügyi miniszter, miniszteri
Képv. Ir.	Képviselőházi Irományok	Tj.	választási bizottság, bizottsági
Képv. Napló	Képviselőházi Napló	Tör.	választmányi tag
Ker.	kerület, kerületi	Vall. és közokt. min	vezetőségi tag
Kronst. Ztg.	Kronstädter Zeitung		Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium elnöki
L., Lum.	Luminatoriul	Vál. biz.	vármegye
l.	lap		vonatkozás, vonatkozó, vonatkozólag
Lat.	latin, latinul	Vál. tag	Zasztava
Ld.	lásd	Vez. tag	
Ld. bőv.	lásd bővebben	VKM eln.	
M. E.	Miniszterelnökség	Vm.	
MHKr.	Munkás-Heti-Krónika	Von.	
Mo-i	magyarországi	Z.	
M. T.	Minisztertanács		
M. Ujs.	Magyar Ujság		